

Země Koruny české a východní Středomoří

VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

Petr Charvát – Petra Maříková Vlčková (editoři)

Země Koruny české a východní Středomoří

VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

Petr Charvát – Petra Maříková Vlčková (editoři)

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Český egyptologický ústav

Praha 2008

Příprava a publikace tohoto svazku byla podporována z finančních prostředků poskytnutých vědecko-výzkumným záměrem „Výzkum civilizace starého Egypta“ (MŠMT ČR, MSM 0021620826).

V roce 2008 vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, nám. Jana Palacha 2, 116 38, Praha 1.

Recenzenti: PhDr. Jana Mynářová, PhD.
Mgr. Libor Jůn, PhD.

© Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Český egyptologický ústav, 2008

Fotografie: osobní archivy autorů a zúčastněných institucí, Jan Gloc, 2008

Ilustrace: osobní archivy autorů a zúčastněných institucí, Lucie Raslová (Archeologický ústav AV ČR, Praha, v.v.i.), Šárka Jonášová, 2008

Grafická úprava, sazba a zlom: AGAMA® poly-grafický atelier, s.r.o., Praha

V grafické úpravě knihy použito kreseb dlaždic z Milevského kláštera, dle Pavla Břicháčka.
Fotografie na obálce © Jan Gloc.

ISBN 978-80-7308-262-8

OBSAH

Předmluva (*Petr Charvát a Petra Maříková Vlčková*) 6

Znovu k ikonografii raně středověkého nákončí z Pohořelic na Moravě (*Petr Charvát*) 9

Nákončí nalezené během archeologického výzkumu v Pohořelicích, na jižní Moravě, které bývá datováno do 8. století n. l., je zdobeno velmi zajímavým motivem démona jedoucího na jiné mytické bytosti. Autor tento výjev interpretuje jako vyobrazení Sesena, ochranného démona z postsásánovského Iránu a vypočítává další možné paralely, převážně z oblasti sásánovské ikonografie pečeti.

Františkáni jako specifická spojnice mezi českými zeměmi a východním Středomořím v 17. a 18. století (*Marek Dospěl*) 17

Studie nabízí shrnující pohled na působení františkánských misionářů z českých zemí na Blízkém východě, zejména v Palestině, Egyptě, Núbii a Etiopii v průběhu 17. a 18. století, založený na studiu primárních, vesměs dosud nepublikovaných pramenů z tuzemských i zahraničních fondů.

Po obecném nástinu dějin přítomnosti františkánů a charakteru jejich působení v těchto oblastech se autor snaží postihnout okolnosti a specifika účasti českých františkánů na misijním díle ve jmenovaném regionu, včetně předběžného početního vyhodnocení. Závěr tvoří úvahy o dobových možnostech františkánů zprostředkovat své autentické zkušenosti se zeměmi východního Středomoří doma, v českých zemích.

Poslední Rožmberkové a Orient. Orientalia v záznamech rožmberské účetní evidence (*Lucie Jirásková*) 28

Vilém a jeho mladší bratr Petr Vok z Rožmberka se ve svých šlechtických kratochvích nechávali významně inspirovat dobovými trendy a uměleckým ovzduším pražského dvora císaře Rudolfa II. Mezi jejich zájmy tudíž patřily hermetické vědy a manýristická forma sběratelství. Stav kunstkomy, uchovávané na zámku Třeboň, z počátku 20. let 17. století popisuje dochovaný inventář, který ale zachycuje pouze její zbytky a nevyjmenovává téměř žádná orientalia, která – jak ukázal výzkum kunstkomy Rudolfa II. – představovala významnou součást manýristických sbírek.

Autorka této studie se je pokusila vyhledat v rámci rozsáhlé účetní agendy pocházející především z doby Petra Voka z Rožmberka. Evidence zachycuje nákupy běžných věcí pro potřeby dvora stejně jako krásných artefaktů určených pro výzdobu zámku či kunstkomy. Další původem orientální předměty je možné zachytit v oddílech věnovaných soupisům peněz vydaných za vykonané služby.

V celku tak účty dvorské komory odkrývají novou část nashromážděných sběratelských kusů, které pomáhají dokreslovat renesanční představy o Orientě. Navíc ukazují jinou tvář obyvatel zemí Blízkého východu v době, kdy se střední Evropa zmítala ve strachu z krvelačných Turků nebezpečně se přibližujících až k hranicím českých zemí.

Nálezy fajánsí levantského původu v Čechách (*Karel Nováček*) 43

Z území českých zemí je zatím publikováno jen nemnoho nálezů exotické středomořské keramiky. Doposud byly publikovány dva nálezy keramiky východoislámské. Jeden pochází z oblasti Pražského hradu a druhý z naleziště Koválov. Oba nálezy nabízejí zajímavé možnosti širší kontextualizace a interpretace.

Arabská lidová medicínská tradice v staročeské literatuře? (*Petra Písařová*) 60

Staročeské knihy lékařské datované k polovině 15. století vznikly pravděpodobně v autorské dílně františkánského mnicha, vzdělaného medicínského laika ovlivněného latinsky a německy psanou oborovou literaturou. Arabsky sepsaná studie na objednávku tuniského beje *Zahrada vůní pro potěchu mysli* pochází z 16. století a její autor, šejch an-Nafzáví, také nepatřil k vystudovaným lékařům. V obou spisech nalézáme znatelné stopy vlivu antického lékařství, ke kterému se ještě po dlouhou dobu budou hlásit lékařští odborníci arabští i evropští. Zároveň je jim ale vlastní i zohlednění témat hraničících spíše s lidovým léčitelstvím. Do této oblasti ve středověku do určité míry v obou kulturách spadala i léčba ženských nemocí, metody napomáhající početí, prenatalní a poporodní péče. Příspěvek se zaměřuje právě na tyto části spisů a všimá si podobností, které by mohly doložit vzájemnou výměnu znalostí uplatnitelných v tomto vědním oboru.

Byzantské nálezy v 6.–11. století v Čechách a na Moravě. (*Nada Profantová*) 73

V příspěvku se podrobněji zabýváme třemi raně středověkými úseky, v nichž se intenzita kontaktů s východním Středomořím měnila, stejně jako skladba archeologických nálezů s těmito obdobími svázaná. Zatímco v nejstarším období se jednalo především o byzantské mince a přezky, ojediněle i jiné okrasy, v 9. století na Moravě se začíná výrazněji uplatňovat též hedvábí a suroviny pro výrobu šperků (perly, mušle ap.), dále i suroviny na výzdobu interiérů chrámů (porfýr a červený mramor). Byzantské stavitelství ovlivnilo i vzhled některých kamenných kostelů (Břeclav Pohansko, Mikulčice, III. kostel ap.) Též řecký text se poprvé objevil i jinde než na minci – na křížku z Uherského Hradiště. V průběhu 10. století se těžiště výskytu luxusních výrobků, tedy i importů, přesouvá do Čech, kde jejich výskyt zdůrazňuje význam některých center (Pražský hrad, Libice). U některých výrobků se nezdařilo zjistit, zda vznikly z dovezených surovin v Byzanci či na západě (např. prsten z pokladu v Žatci). Skutečná intenzita pohybu zboží byla větší, než jak je konkrétně sledovatelná v archeologických pramenech, neboť mezi luxusní zboží patří mnoho komodit, které se v archeologickém materiálu objevují jen shodou šťastných náhod (hedvábí, koření, víno, ovoce, voňavky, drobné sklo).

Katalog – slovo úvodem 121

Architektura

K byzantským vlivům v raně středověké střeoevropské architektuře	123
Interiérová výzdoba raně středověkých církevních staveb	125
Podlaha v IX. kostele v Mikulčicích	130
Nástěnné malby v kostele sv. Jiří v Kostořanech	132

Součásti oděvů

Nákončí z Pohořelic na Moravě	134
Prolamované kování z hradiště Kal	135

Nákončí se čtyřmi postavičkami	136
Nákončí s gryfem a hadem	137
Nákončí s dvěma ptáky	138
Nákončí s žábou	139
Plaketka se sokolníkem	140
Plaketka s jelenem a ptákem	142
Průvlečka mečového řemení z Hradce u Nemětic	144
Gombíky s vyobrazením ptáků na puncovaném pozadí	145
Zlatý prsten s gemou	146
Keramika a dlaždice	
Soubor románských mozaikových dlaždic s orientálními motivy	148
Zlomky keramiky s lustrovou glazurou	150
Soubor raně gotických dlaždic s orientálními motivy	152
Mince	
Zlatý <i>solidus</i> z Osvětiman	154
Zlatý <i>solidus</i> z Mikulčic	155
Zlatý <i>solidus</i> z Libice nad Cidlinou	156
Byzantský <i>follis</i> z Ungeltu	157
Hromadný nález islámského zlomkového stříbra z Kelče	158
Umajjovská mince z Čelákovic	160
Sklo a slonovina	
Slonovinová pyxida ze Žuráně	162
Skleněný pohár s motivem ryb	164
Zlomek skla oboustranně zdobeného zlatem a emaillem	166
Zlomek číše zdobené architektonickými motivy	167
Zlomek číše s arabským písmem	169
Varia	
Čakan ze Staré Kouřimi	170
Poutní odznak s vyobrazením sv. Mikuláše z Myry	171
Pohřeb Afričana z Mikulčic	172
Makrozbytky rostlin ze Středomoří	174
Seznam literatury ke katalogu	176
Zdroje ilustrací	188

PŘEDMLUVA

Petr Charvát – Petra Maříková Vlčková

Tato publikace vznikla jako výsledek pracovního kolokvia „Země Koruny české a východní Středomoří ve středověku a novověku“ uskutečněného pod patronátem Českého egyptologického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze na půdě Akademie věd České republiky dne 28. listopadu 2008.

Publikace je rozdělena do tří částí. V první čtenáři naleznou odborné statě, které zazněly na výše zmíněném kolokviu a věnují se různým aspektům kontaktů a vlivů mezi uvedenými oblastmi. V druhé části jsou uvedeny medailony předmětů, na jejichž základě se o intenzitě kontaktů mezi zeměmi Koruny české a východním Středomořím uvažuje. Určitý samostatný díl publikace představuje přiložené CD-ROM s archivními čísly časopisu *Pražské egyptologické studie a Pražské egyptologické studie Suplementa*. I tato publikace patří do řady *Suplement Pražských egyptologických studií*.

Naším úmyslem je soustředit v tomto svazku relevantní informace, které bývají často rozptýleny po publikacích různého oborového zaměření, a usnadnit tak zájemcům přístup k pramennému fondu údajů, především z oblasti hmotné kultury¹, týkajících se vztahů českých zemí k oblastem obývaným muslimy.

Dále pokračujeme sestavením této publikace v bádání týkajícím se dálkových styků českých zemí s kraji evropskými i mimoevropskými v průběhu celého středověku, až po raný novověk. Prvotní výsledky, kterých jeden z editorů v této výzkumné aktivitě dosáhl, byly již publikovány před nějakým časem,² avšak stále více pociťujeme potřebu vzít v úvahu četné nové informace i syntézy, které v této souvislosti předložili badatelé evropští i mimoevropští.

Čtenář této knihy možná namítne, že mu svůj pramenný materiál podáváme izolovaně, vytržen ze souvislostí a bez zřetele k dění na domácí, české scéně. Soustředěním se na „exotické“ reálie, nálezy a údaje může skutečně do jisté míry dojít

¹ K písemným pramenům viz příspěvek M. Dospěla a P. Písařové a dále k době o něco mladší práce L. Storchové, M. Mendela, T. Rataje a dalších a obsáhlou ediční činnost L. Storchové, J. Förstera a M. Dospěla.

² Charvát 1998a, Charvát 1998b.

ke zkreslení obrazu doby, k rozrušení původních faktografických kontextů a k nadměrnému zdůraznění skutečností, které měly v dávných dobách význam vedlejší či dokonce okrajový nebo které dosavadní bádání hodnotí v souvislostech zcela jiných (třeba literární texty). Přesto si nedovedeme představit, jaký jiný postup bychom měli při studiu takto široce koncipovaného tématu zvolit. Shledávání otisků kultur velmi vzdálených v našem prostředí nenahlížíme nikterak jako bádání od života odtržené či samoučelné. Právě doklady o přítomnosti osob, statků hmotných či nehmotných původu velmi vzdáleného poskytují prakticky jediné informace o tom, jak daleko sahal geografický obzor obyvatel českých zemí v historické době vyznačující se takřka úplným nedostatkem relevantních údajů z písemných pramenů.

Tak se například naprostá většina obchodních artiklů středověku vzhledem k jejich organické povaze a z ní vyplývající pomíjivosti v archeologických kontextech našich zemí z fondu historických pramenů nenávratně vytrácí, aniž bychom měli možnost dobrat se alespoň základních informací o nich. Nezbyvá nám tedy než hledat ony izolované, zdánlivě osamělé „exoty“, které však nesou mimořádně důležitou informaci „značkovačů“ udávajících, z jaké dálky, odkud a někdy i jak proudily na naše území zahraniční statky hmotné (*a ipso facto* udávají i teoretickou možnost předpokládat na týchž trasách také pohyb statků nehmotných). Právě jim připadá významná úloha návěští, poukazujících na možnou přítomnost materiálních i duchovních výtvorů vzdálených civilizací na našem území. Toto studium není samoučelné ani z širšího hlediska historického: výkonnost domácí ekonomiky lze při mimořádně mezerovité až troskovité povaze pramenného fondu hospodářských dějin českého středověku stěží měřit jinak, než registrací (možných) dokladů o objemu a povaze nadvýrobku umístovaného našimi předky na mezinárodních trzích, jakkoli se taková registrace ve většině případů musí nutně omezit na prosté konstatování presence či absence pramenných údajů (účast na dálkových stycích – ano či ne?).

Z pohledu dějin sociálních se sotva vyhneme otázce po vnímání „jiného světa“ islámu Čechy, Moravany a Slezany, kteří s ním získali přímé zkušenosti, ať již při účasti na křížových výpravách, zbožných poutích do Svaté země či jakkoli jinak. Pokud se tyto osobnosti vrátily domů (a nebylo tomu tak vždy), musely si nutně přinést zkušenosti naznačující, že mimokřesťanský „ne-svět“ nejen existuje, ale funguje docela dobře, ba mnohdy nabízí svým obyvatelům komfort sotva dostupný ve střední Evropě. Jak s touto informací naložili, nám přirozeně uniká – ale musí tomu tak být vždy? Jsou naše prameny opravdu tak němé, nebo jejich vý-

PŘEDMLUVA

povědi jen nerozumíme? V každém případě by zanedbání tohoto aspektu reality raně středověkých českých zemí znamenalo rezignaci na snahu o co nejúplnější poznání života, postojů a skutků našich dávných předchůdců.

Duchovní působení „světa za hranicemi“ nelze v našem období měřit prakticky vůbec, to však neznamená, že neexistovalo. S prohlubováním prožitku křesťanské víry se Češi, Moravané i Slezané postupně zařadili mezi misionáře a kazatele, vypravující se do končin, kde nevládlo křesťanství, aby tamní lid, „chodící v temnotách, spatřil velké světlo“. Přitom prokazatelně naráželi na civilizace vyznačující se prakticky fungujícími a eticky vyspělými duchovními strukturami, o kterých sotva mohli říci, že by jejich nositelé vedli život „zubožený, surový, ohavný a krátce trvající“. Jak tyto zážitky reflektovali, nevíme, museli se ovšem s nimi nějak vyrovnat a činili tak nejspíše podobně jako všichni vzdělaní Evropané jejich doby, kteří od bojovné konfrontace doprovázené většinou blaženou nevědomostí přešli postupně k uváženým a argumentovaným stanoviskům, nezřídka zahrnujícím zásadu tolerance. Doklady o četbě Koránu v Praze máme ovšem až z doby o necelých sto let mladší, než je horní chronologická hranice, kterou jsme si v této knize vytkli. Jak dlouho předtím, než začali Korán analyzovat humanističtí učenci, se česky hovořící čtenářstvo s Muhammadovým dílem seznamovalo?

Země Koruny české a východní Středomoří

VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

Petr Charvát – Petra Maříková Vlčková (editoři)

V roce 2008 vydala Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nám. J. Palacha 2,
116 38, Praha 1.

Návrh obálky: Agama® poly-grafický atelier, s.r.o.

Grafická úprava, sazba a zlom:

Agama® poly-grafický atelier, s.r.o.

Na Výši 424/4, 150 00 Praha 5

Tisk: Květoslav Zaplatílek, Tiskárna a knihárna, Vesec

Vydání 1.

ISBN 978-80-7308-262-8

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

9 788073 082628

ISBN 978-80-7308-262-8